

1780 – ДА СЯ ЗНАИ КАКЪ СТОЯНЪ ГАБРОВЕЛИЯТА НАПРАВЕН ПЪТЪ И МОСТА

Казимир Попконстантинов

1780 – TO BE KNOWN HOW STOYAN FROM GABROVO BUILT THE ROAD AND THE BRIDGE

Kazimir Popkonstantinov

Abstract: *The inscription carved in the rocks next to the ruins of the “old” bridge over Veselinariver and the road along its right bank (ca. 2 km away from Kapinovski monastery) dates to 1780 AD and attracts attention with its content. This is a traditional type of a text which relates to a particular activity of a particular person. In our case, the inscription informs about the restoration of the road and bridge which once connected the town of Elena with Tarnovo, attempted by a certain representative of the elite group of wealthy men (so-called “chorbadzii”) in Elena. In fact, this is rather important information, since documental evidence for patronage in this period is not very frequent. From this point of view, the builder’s inscription made on the order of Stoyan from Gabrovo in a rock in the so-called Elenski pass, a busy communication in the 18th – 19th c. in the hinterland of Tarnovo, is important as a historical source not only for the region, but also for everyday life in the Bulgarian lands in the last centuries of the Ottoman domination.*

Key words: rock inscription; chorbadziya (Bulgarian wealthy man in the 18th – 19th c.); patron; bridge.

„...Човек и добре да живее,
муира и друг се ражда. Нека
роденият по-късно, като гледа
този надпис, да си спомня за
оногова, който го е направил...”

(Надпис на кан Омуртаг
в храма „Св. 40 мъченици”)

Оскъдни са средновековните писмени сведения за строеж на мостове и пътища в Първото и Второто българско царство. За наличието на мостове не само в и околностите на столицата Преслав от ранния период до нас е достигнал един единствен епиграфски паметник (821 г.), известен като „Чаталарския надпис“, в който е отбелязано изграждането на каменен мост в Омуртаговия аул (Преслав) – „... И направи изкусно мост на Тича заедно с малкия стан...” [Бешевлиев, В. 1992, с. 216]. От Второто българско царство за поправка на път (заваленъ пътосъ) черпим сведения от скалния надпис от с. Калугерица, Шуменско (азъ ꙗно ковачъ писахъ мѣсѣцъ априлѣ заваленъ ꙗꙗꙗꙗꙗ ꙗꙗ

желѣзни клини и желѣзна длѣвнаразвиѣхъ) [Гълѣбов, И. 1974, с. 145–154; Popkonstantinov, K., Kronsteiner, O. 1977, s. 77, и цитираната там литература]. От текста става ясно, че Яно ковач е разчистил затрупания от паднали камъни път с железни клинове и железен чук. В надпис от скалния манастир при с. Садовец на игумен Стефан е отбелязано за строеж на мост на р. Дунав през XVII в.: писа игъмень стефанъ коги градѣхъ мостъ на дѣнавѣ [Герасимова-Томова, В., Аспарухов, М. 1981, с. 64–68]¹. Сведения за строежа на мост на р. Дунав черпим и от приписка в Беляковския сборник: вѣлѣ зѣри (7130 = 1622 г.) хѣди сѣлтанъ ѿ манъ на лѣхъ. Тогда са гради мось. на дѣнавѣ [Цонев, Б. 1910, с. 254–257; Милтенова, А. 1989, с. 61–73]. Г. С. Раковски в „Горски пътник“ отбелязва приписка, в която също е упоменато за този строеж на мост на р. Дунав: писа попъ германъ ... вѣше нѣжда ѿ агарени по доунавѣ карахѣтѣмбаси на воѣска на лѣшказѣмлаѣта правѣхѣмостъ на дѣнавѣ... вѣ лето зѣтисацноръ и п̄ (7180 = 1672 г.). Разминаването в годините в Беляковския сборник и приписката в „Горски пътник“ се дължи най-вероятно на грешно изписване на десетиците в „Горски пътник“ поради близостта в графиката на п и л. През 1749 г. в Габрово на р. Янтра е бил построен мост, известен като „Конашкия мост“, видно от надписа: „Сгради се сие мостъ в лето от сътворение мира 7244, а от Рождество Христово 1749“ [Любенова, И. 1984, с. 106]².

Откритият през последните години скален надпис от 1780 г. до руините на „стария“ мост над р. Веселина (обр. 1) и пътя покрай десния ѝ бряг, в „Еленския боаз“ (на около 2 км от Къпиновския манастир „Св. Николай Чудотворец“) представлява интерес със своето съдържание³ (обр. 2). От него е видно, че има продължение на традициите с отбелязване на името на дарителя, който е предприел построяването или поправката на пътя и моста, свързващи

---

¹ Според авторите на статията, надписът най-вероятно отразява събитията, свързани с австро-турските войни от периода 1593–1699.

² Авторът не съобщава откъде ползва информация за надписа и моста. Така както тя предава изписването на годината от сътворението на света – 7244, не отговаря на годината 1749 от Р. Хр. Би трябвало да бъде 1736 г.

³ Интересът ми към този надпис с 237-годишна история бе привлечен от споделените впечатления за този епиграфски паметник и неговото местонахождение на колегата д-р Иван Църов, директор на РИМ – В. Търново. Благодаря му за подробната информация, която ме подтикна да се занимавам на място с надписа и по-подробно с неговата история и научна стойност. Благодаря и на колегата д-р М. Петкова (РИМ – В. Търново) за публикацията, посветена на надписа [Петкова, М. 2015, с. 488–492]. Надписът е убягнал от вниманието на редица автори от миналия век, посветили изследвания на този район. След приключване на статията в личен разговор с проф. д-р Красимира Мутафова ми сподели, че тя е коментирала този надпис в дипломната си работа: Красимира Йорданова Спасова на тема „Пътностроителната и мостостроителната традиция на българския народ IX–XVIII в. (по епиграфски материал)“, защитена през 1981 г. Благодаря още веднъж на колегата проф. д-р Красимира Мутафова за информацията, която ще използвам в бъдещите си занимания с този надпис.

Елена и Търново през „Горния боаз“. Според М. Дичев: „Най-старият път, който е водел от Елена за Търново, е минавал през Енчовското устие, Велювския баир, слизал е в с. Капиново и от там през селата Кованлъка (Пчелище) и Малък-Чифлик отивал в Търново“ [Дичев, М. 1931, с. 48]. Текстът на надписа е кратък, но този обем не му пречи да бъде твърде значим. Традиционен текст, който съдържа определена информация за определена дейност на една историческа личност, представител на еленските чорбаджии. Разбира се, това не е никак малко, тъй като дарителството от този период не може да се похвали с богата изворова база. Затова строителният⁴ надпис на Стоян Габровалията върху скалата до пътя и моста⁵ (до Къпиновския манастир) има значение като

---

⁴ Надписът по своето съдържание и структура напълно отговаря на ктиторските надписи. Отбелязано е името на ктитора, какво е изградил и кога. От текста става ясно, че ктиторът е дал средства за направата на нов път и мост (**направи пътя и моста**), а не за поправка. Надписът се намира на видно и достъпно място, за да е виден за всеки човек, преминаващ по моста. Съхраняването на надписа е още едно доказателство за авторитета на чорбаджи Стоян Габровалията сред еленчани.

⁵ Мостът е в руини. По време на работата ми на място с надписа направих измервания на западения – все още напълно полуцилиндричен свод до десния бряг на реката. Ширината между западения устой и основата на свода върху десния бряг на реката е 8,90 м. Устоят между първия и втория разрушен свод е шир. 2,00 м. Ширината на реката е близо 40 м, което дава възможност да се предположи, че мостът е бил с четири свода. Ширината на пътното платно върху него е 4 м. Хоросанът в основата на западения устой е с червен цвят най-вероятно поради това, че е във водите на реката. В горната част на устоя и свода хоросанът е със сивобял цвят. Разликата в цвета на хоросановата спойка дава основание да бъде изказано предположението, че мостът е преправян. Евентуалният анализ на хоросана ще даде възможност да се проследят етапите на изграждане. Руините на моста са били известни на К. Иречек още в края на XIX в., във връзка с предприетото „Пътувания по България“. Тогава е посетил Къпиновския манастир и Елена. Той отбелязва: “През боаза се върви около половин час край силно шумящата река. Той е много тесен и кривуличещ между скалните склонове; на едно място шосето съвсем е врязано в скалите. **До един нов мост се вижда друг стар, развален два свода** (подчертаното от мен К. П.). Тук ставали, казват, често грабежи. Зад боаза първо селище е Йовковци; зад него се минава последният мост през Дрентската река, която тук иде от юг, от гребените на Стара планина“ [Иречек, К. 1974, с. 955]. В текста на надписа не е отразено какъв мост е построен – каменен или дървен. Отбелязвам това, след като благодарение на колежата доц. д-р Гергана Георгиева открих изследването на Н. Станев – [Станев, Н. 1942, с. 127–128] и у мен възникнаха редица въпроси, свързани с моста и пътя, предмет на настоящата статия. Н. Станев отбелязва: “През римско време пътят е минавал горе по билото, между р. Дрента и онази, що иде от Харваловци. Следи от този път се срещат и днес по някои места. В българско време се правили опити да се прокара пътят в пролома с разсичане на някои скали по бреговете. В турско време пътят поддържали раите, които се ползували с привилегии. Еленският път през пролома за Търново е най-късият и по тази причина той е бил оживен от пътници, пазаргати и

исторически извор не само за този географски район, защото е тясно свързан с изграждането на мостове и пътища през XVIII в., а и за останалата част на България, тъй като пътища и мостове са строени в различни краища, но малко са надписите на български с упоменаване на строителите или дарителите и времето на построяването. Текстът на надписа не представлява пряка заемка от някой предходен или съвременен паметник или текст, а е обобщение на основните реализирани идеи за такъв вид паметници.

Осемредовият надпис е връзан върху отвесна скала с близо 3 м запазена височина⁶ (обр. 3). Надписът е запазен изцяло, с уверена ръка изписан в надписно поле с височина 0,56 м и ширина 0,39 м. (обр. 2). Височината на буквите варира между 2,5–3 см. В името **Стоянъ** буквата **Т** се откроява по своето начертание от **Т** в останалите случаи. Скалата е твърда и при очертаване на хоризонталната чертица на **Т** е отчупена част от нея и затова каменоделецът я е оформил с две вертикални хасти. Прави впечатление изписването на **И** (веднъж с хоризонтална черта в **стоянъ** и **габровалията**, а втори път – с наклонена надясно черта – р. 5–6). В последните два реда, най-вероятно поради липса на достатъчно място, той изписва десетично⁷ **вм. И**. Текстът е ясен и четлив, написан на църковнославянски⁸.

търговци. **В пролома стърчат останки от два каменни моста. Най-сетне Митхад паша разширил платното на коларския път и построил с помощта на български майстори здрав каменен мост от 1867 г.**” (подчертаното от мен К. П.). В изследването на този район Д. Цончев [Цончев, Д. 1948, с. 127] отбелязва: „Едно сигурно датирание при сегашното състояние на останките е невъзможно, но най-вероятно е, че той принадлежи към турската архитектура. За него Kanitz казва: „...und eine zerstörte mittelalterliche Steindrücke, über welche noch vor 25 Jahren die nun verlassene einstige Römerstrasse führte”, без да дава доказателства.

Днес са запазени останките от каменен мост, които от своя страна дават основание да бъде поставен въпросът – тези останки от моста на „чорбаджи“ Стоян Габровалията (1780 г.) ли са (видно от надписа), или от моста, построен от Кольо Фичето (1867 г.) по времето на Мидхат паша (според Н. Станев; И. Любенова)? Поставям този въпрос, защото може да се получи неоснователно изместване във времето на построяването на каменния мост (1780 г. или 1867 г.).

⁶ Скалата се намира на десния бряг на р. Веселина и недалеч от завоя на пътя Елена – Търново, който се включва в моста, чиито руини в продължение на 237 години са съхранени до днес (въпреки че в надписа не се упоменава конкретно за моста дали е каменен, или дървен). През 2017 г. се навършват 237 години от кончината на чорбаджи Стоян Габровалията.

⁷ Десетично **Ї** се пише пред гласни, а в чужди думи – и пред съгласни. В надписа това правило не е спазено.

⁸ В църковнославянския език отпада носовото произношение на ж (он, ом – ън, ъм) и љ (ен, ем); ж се заменя с ѝ; а се чете я и се смесва с љ (а). По-подробно вж.: **Бончев, А.** 1952, с. 8.

Надписът гласи:

ⲁⲩⲩⲏ

ДЯ СЯ ЗНАИКАКЪ
СТЯНЯ МОКААТЪ
СТОИАНЪ ГАБРОВАА
ИАТЯ НАПРАВИ
ПУТЪ И МОСТЯ⁹
МИНУВАЙТЕ И ПОМЕ
НУВАЙТЕ Я НЕ КЛИНТЕ

Вдясно от надписа е оформено равномерно правоъгълно поле, като че ли от „отцепване“ на плоча (обр. 3). В съседство, на нивото на надписа, е връзан равнораменен кръст (обр. 4). Вдясно и вляво от вертикалното рамо са очертани рисунки на луна и слънце, символи, които срещаме и в други паметници¹⁰.

„ЕДИН ЕЛЕНСКИ ЛЕТОПИС” И ЧОРБАДЖИ СТОЯН ГАБРОВАЛИЯТА

За личността на чорбаджи Стоян Габровалията черпим сведения от „Еленски летопис на поп Марко“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 602–608; Мутафчиева, В. 1993, с. 384], от ктиторския надпис на Стоян Габровалията за изграждане на пътя (обр. 5) и моста до Къпиновския манастир [Любенова, И. 1984, с. 109–110]¹¹ и „Семейна хроника. Един род на 350 години. Михаиловският род от град Елена“ [Саламанова, Р. Т. 1996, с. 25].

---

⁹ За значението на *мокаатъ* = погрижвам се за нещо, вж.: Илчев, С. 1998, с. 265.

¹⁰ В редица паметници от езическия период се срещат изображения на слънцето и луната, свързани с езическите култове, но впоследствие тези култове в трансформиран вид намерили отражение в християнската религиозна система. Сред всички небесни тела Слънцето заема естествено най-високия ранг. В много от религиозните вярвания понятието за бог на небето се свързва със Слънцето. Соларният култ повече от всички други се доближавал до християнския монотеизъм, бил реален мост към единобожието. Популярна иконографска схема върху нагръдните кръстове е сцената на Христовото Разпятие, в горната половина, на която над главата на Исус Христос са представени Слънцето и Луната.

¹¹ Авторът не съобщава откъде ползва информация за надписа и моста. Тя отбелязва: „Стоян Габровалията например построил през 1780 г. път и мост до гр. Елена, което се вижда от надписа върху една скала до моста: „Да се знай как стана мокаят Стоян Габровалията, направи път и моста. Минувайте и поменувайте, а не кълнете“. За мен е много странно, че И. Любенова локализира моста и надписа „до Елена“, след като те са на 2 км до Къпиновския манастир – по пътя Търново-Елена. На с. 117 отбелязва: “Кой е бил първият мост, построен от Никола Фичев, ние не знаем, не знаем и точния брой на неговите мостове... Хронологията, отразяваща известните до този момент негови

С. С. Бобчев пръв публикува хронографа на поп Марко¹². Във връзка с това той отбелязва: „Тоя хронографъ бѣ написанъ върху една хартийка – летуше листо. Дадено било това листо на Чуканова от Юрдана Никифорова и предполагало се да е от попъ Марко, дѣдо на учителя Никифора поп Константиновъ. Хартийката имаше големина ј хартия (малък форматъ), дебела и сгъната на двѣ и на длъжъ и така писано на нея (примѣрно колкото на половин колона страница от „Българска Сбирка“). Цялата хартийка бѣ дълга 19½ сантиметра, а широка 13½ сантиметра. Както бѣше сгъната и, както бѣ писаното, дължината си оставаше сжщата, а широчината на писаното бѣше 7¾ см. Имало ли е други книжки съ таквизъ бѣклежки, и тѣзи е продължение, не може да се разбере. Явно е обаче, че тѣзи хартийка е била летящо листо и не е откъсната отъ нѣкоя книга. Тукъ давамъ, както съмъ си го прѣписалъ още тогазы въ рѣкописната ми еленска сбирка най-точно, съ погрѣшките му и съ редоветѣ му, този хронографъ. Всеки параграфъ е отделенъ единъ отъ други съ цѣла черта, освенъ годината, която остава на страна”:

1793 – .....
 1798 – Увиѣа хаѣи миѣа
 1799 – Увиѣа вакаль миѣа и
 ѡсмана келеша
 1780 – Увиѣа ѡрбажи стоѡна
 октоври ѣдъ вѣниделѡ
 .....
 1802 – Увиѣа ѡа панаѡта
 На Илин, денъ

Позволих си този цитат на С. С. Бобчев, тъй като е видно, че първоиздателят на хронографа на поп Марко, е цитиран некоректно в някои публикации, чийто автори допускат грешки, касаещи личността на чорбаджи Стоян Габровалията и неговата съдба. Първата грешка, която е допусната, се отнася за датата на неговата смърт. В повечето случаи те отбелязват 1 октомври [Дичев, М. 1931, с. 150]¹³, а в хронографа ясно и четливо е изписано – октовриѣдъ вѣниделѡ

мостове, е следната: Мостът над р. Янтра край Бяла – 1865–1867 г.; **Мостът над р. Веселина до Къпиновския манастир – 1867 г. (фотос на моста на с. 138** – подчертаното от мен К.П.). В популярна статия: **Тевеклиев, Й.** 1983. По въпроса вж.: **Петкова, М.** 2015, с. 488–492 и цитираната там литература.

¹² Поп Марко е бил свещеник в Елена, съвременник на чорбаджи Стоян Габровалията и на събитията, които е отразил в своя хронограф. По-подробно за него: **Дичев, М.** 1931, с. 48–50.

¹³ М. Дичев отбелязва: „Хронологически бележки в Елена се срещат рядко. Само в книгата на покойния даскал Никифор поп Константинов има една малка х р о н и к а, която предавам тук според един препис, направен от покойния учител Милан Радивоев”. Той се е доверил на направения грешен препис от Милан Радивоев, който в отбелязаната дата ѣдъ в хронографа на поп Марко Увиѣа ѡрбажи стоѡна октовриѣдъ вѣниделѡ – неправилно е изтъкувал като 1 (десетично ѣ -ие с числено значение 10. Численото значение 1 се

– 14 октомври в неделя. Поп Марко за разлика от другите бележки, в които е отбелязал само годината на убийството (1798 – *Џвнџа хаци мнџа*; 1799 – *Џвнџабакаль мнџа и џсмана келиша*, за кончината на чорбаджи Стоян Габровлията е отразил годината, датата и деня (1780 – *Џвнџаџџрџажи стоџна октоврџд џвнџдџл*). Той бил силно впечатлен от този акт на насилие, извършено пред самия храм, а вероятно и пред самия него, върху забележителен деец „чорбаджия“, който най-вероятно е бил настоятел и ктитор на храма. За разлика от причините за убийствата на упоменатите в хронографа еленски чорбаджии, според С. С. Бобчев: „чорбаджи Стоян Габровлията (родом от Габрово), е бил много добър човек, както свидетелствуват добри познавателџ го нџкои стари хора. Но той е бил убит пак от колибарите, насъсквани от други претенденти за чорбаджийската „тояга“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 607–608].

Явно „чорбаджи“ Стоян Габровлията е спадал към т.нар. от С. С. Бобчев „другиџ чорбаджии“ – прџдни хора, наричани таквизџ, защото са били състоятелни – били сравнително по-развити и за това имали голџмо влияние въ конака. Те били моралните прџдставители на раята, когато избираниџ чорбаджии били юридическиџ представители“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 607–608].

Според С. С. Бобчев: „Бакал Михо е бил убит от еленските колибари¹⁴ пред черковния двор по някои недоразумения, които са имали с него. Таквизџ убийства извършени от колибарите над нџкои еленчани чорбаджии ни са прџдностъ. Всџки пџтъ, когато се е виждало, че чорбаджията не дџржи съ сиромасите, прави нџкои злоупотрџбления, а не можали да се отџрват от такџвъ чорбаджия по други начинџ, тџ го прџмахвали съ убийство. Трџбџ да се забелџжи, че тук е думата за чорбаджиитџ които сџ изпълнявали тџзи длџжностъ като формално избрани от населението и утџрдени от аенина, (войводата, пашата) въ Търново“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 603, с. 607]. Избраният от населението „чорбаджия“ отивал в Търново и аените му давали, в знак на утџрждение, една тояга от находящиџ се въ един жџлъ на стаята, нарочно за тџзи цџлъ, тояги. Даванџето на тџзи тояга е било инвестиџура на чорбаджията. Тоягата е служила за негов патентџ.“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 607]

По време на работата ми върху сведенията за личността на чорбаджи Стоян Габровлията и неговата дейност и причините за неговата публична гибел, имах възможност не само да попадна на редица мнения за него и на изследване на С. С. Бобчев [Бобчев, С. С. 1923, с. 79–101], което се вписва в административната дейност на „чорбаджи“ Стоян. Отбелязвам „административна дейност“, защото през този период (средата на XVIII в. – XIX в.) **уредбата за чорбаджильџка в селата** е била прилагана [Дичев, М. 1931, с. 47].

отбелязва с а), а д (е с числено значение 4) го отбелязва като съкращение на ден. Явно на М. Дичев е убягнало от вниманието изследването на С. Бобчев [Бобчев, С. С. 1899, с. 602–608].

¹⁴ За произхода на колибарите, които участват в убийствата на няколко чорбаджии, включително и на чорбаджи Стоян Габровлията, по-подробно вж.: Дичев, М. 1931, с. 25–27, 45.

Интересуващият ни правен текст трябва да бъде поставен в собствената си историческа среда, тъй като той е произведен на правен текст в Османската империя. Доказва го по недвусмислен начин самата пространна редакция, утвърдена и прогласена за изпълнение в Цариград¹⁵. Както с основание отбелязва С. С. Бобчев, „Канун-намето за чорбаджилъка в Търновския санджак от 1857 г.” е един немаловажен и небезразличен източник за историята на българското право през времето на турското владичество, „локален, но важен закон и ефикасна мярка за черене на болното място и премахване на корена злото“ [Бобчев, С. С. 1923, с. 79–101]. Той също така е източник и за политическата и социална наша история през същото време.

Ще отбележа няколко от основните членове в „Канун-наме за чорбаджилъка в Търновския санджак“ (1857 г.). Целта ми е да предложа непредубедени отговори на няколко питання, които имат отношение към много от проблемите, тясно свързани с дейността на „чорбаджи” Стоян Габровалията и неговата трагична кончина на 14 октомври 1780 г., отбелязана в хронографа на поп Марко, годината, която съвпада с надписа за построените мост и път от Елена до Търново. Ще се опитам да свържа отговорите на тези въпроси с юридическата страна на делото на чорбаджи Стоян Габровалията.

Според С. С. Бобчев „Наредбата за чорбаджилъка в Търновския санджак от 1857 г.” засяга няколко моменти от добрата уредба и правилна служба на тоя институт.“ [Бобчев, С. С. 1923, с. 88]¹⁶:

„Устройство. – Избор; начин на избор и срок. –, Чорбаджийството в турско време е било обществено-държавна служба. То се е появило и съществувало от много ранно време в турската държава, като е било уреждано според обичая или вида на народното представителство или като посредническо-полицейски институт. Избран чорбаджия е повече като представител на селото пред властта.

Тая последната е трябвало да го припознае. Във време на воеводството или аенството, войводата или аенинът е давал една „тояга“ (патерица) на новоизбрания чорбаджия, който отивал с предшественика си, или няколко първенци да се представи на началството.“

Избраните чорбаджии са били не само юридически, но и морални представители на населението.

В „Семейна хроника. Един род на 350 години. Михаиловският род от град Елена“ [Саламанова, Р. Т. 1996, с. 35] е отбелязано името на чорбаджи Стоян Габровалията, чиято дъщеря Дойна е омъжена за Михаил от рода Ми-

¹⁵ По-подробно вж. Бобчев, С. С. 1923, с. 86.

¹⁶ За едно по-систематично разглеждане на материята той я разглежда по следния начин: Устройство. – Избор, начин на избор и срок. 1. Служба: права и задължения, ограничение на дейността. 2. Данъци (берии), ангарии и др. тегиби. 3. Престъпления и наказания. – Задължителен и лъжлив донос. 4. Термини, употребени в закона. 5. Заключение на положения.

хаиловски, който датира от 1644 г., годината на рождението на Андроник, който се счита за родоначалник.

В семейната хроника Р. Саламанова упоменава, че „Михал е син на Христо (трето поколение от рода Михаиловски), роден е през 1730 г.

Недоволен от икономическите условия в Горна Оряховица, Михал търси селище „без дюкяни“. Заселва се в Елена около 1750 г. Оженва се за Дойна, дъщерята на еленския първенец Стоян Габровалията (от рода на Раковски) и се установява в Елена. Наследил имотите на баща си и на чичо си Караиван, Михал става най-богатият човек в Елена. Отваря първия дюкян в селището. Бил избран за кмет през 1754 г. Съпоставянето на всички известни данни говори, че Михал е родоначалникът на еленските чорбаджии. От него произхожда и името на рода Михайловски.

Тук трябва да отбележа, че един незададен въпрос остава в сянка важен проблем от историята на Елена. И той е: Защо за човека „чорбаджи“ Стоян Габровалията, който построил път и мост, едни скъпи за времето си съоръжения, се разминават сведенията на еленчани, предадени от тях „от една страна“ на С. С. Бобчев: *“Този чорбаджи Стоян е бил много добър човек, както за това свидетелствуват добре познавалите го някои стари хора. Но той бил убит пак от колибарите, насъсквани от други претенденти за чорбаджийската „тояга”* (подчертаното от мен К. П.) [Бобчев, С. С. 1899, с. 607–608], и от друга страна, „спомени“ за неговото убийство, които липсват в хронографа на поп Марко: *„Знаел е греховете си чорбаджи Стоян, затуй тъй писал. Че раята кански писнала от золумите на алчните еленски чорбаджии. Кълняли вдовици и сираци. И омразата в душите си стаили. А там, където клетви чорбаджиите не стигали, на помощ ножа и брадвата идвали. И тайно някои чорбаджии били убивани. А Стоян Габровалията открито, с брадва пред църквата „Св. Никола“ убили, когато излизал от нея. Затуй, че данъка върху къщите през 1780 г. покачил* (подчертаното от мен К. П.)”¹⁷ [Станев, Х. 2001, с. 211].

Проблемът заслужава да се преосмисли. Повод за това отново ми дава изследването на С. С. Бобчев, който за хронографа на поп Марко отбелязва: „Тоя хронограф бе написан върху една хартийка – летуще листо... Имало ли е други книжки с таквиз бележки, и тъзи е продължение, не може да се разбере. Явно е обаче, че тъзи хартийка е била летящо листо и не ще е откъсната от някоя книга“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 602–603].

Чорбаджи Стоян Габровалията е бил известно време овластено лице най-малко една година, което е отговаряло на изискванията, отразени в административните наредби в Османската империя. Бих искал изрично да отбележа, че не се присъединявам към твърдението за негово жестоко убийство, което е станало -октoвpи́дъ внидѣлѣ, поради недоволство от неговата управа на Елена като „чорбаджия“. По-скоро причината за това е желанието на някой друг да

---

¹⁷ Цитирано по: Петкова, М. 2015, с. 488.

притежава „чорбаджийската тояга“ [Бобчев, С. С. 1899, с. 607 – 608] (патерица, символ на властта), за да пристъпят колибарите към това злодеяние – публична смърт пред храма, което може би означава и своето предупреждение към следващия чорбаджия.

В своите 23 бележки от 1780 до 1813 г. поп Марко единствено за смъртта на чорбаджи Стоян¹⁸ отбелязва годината, датата и деня. Годината на неговото убийство съвпада с построяването на пътя и моста и това от своя страна поставя още въпроси както около личността му, така и във връзка с текста на надписа за тяхното изграждане. От него е видно, че чорбаджи Стоян е поел инициативата за осигуряване на най-късия път от двете страни на планината, за връзка между Елена и Търново покрай Къпиновския манастир. Дали надписът е изсечен върху скалата в началото или края на изграждането на тези съоръжения? И още, ако надписът върху скалата не отговаря на действителността, ако той е убит поради омразата на еленчани към него, то след неговата смърт надписът би бил подложен на частично или цялостно унищожаване от неговите опоненти.

По време на работата ми на място не установих никакви следи от *damnation memoriae*, което красноречиво потвърждава мнението, че той е убит не от омразата и ненавистта на еленчани, а от претенденти за чорбаджийската „тояга“.

За мен проблемът остава открит и предполагам никога не ще се достигне до окончателно общоприето становище, тъй като това се дължи на недостатъчни извори от този период, и въпросите ще бъдат повече в сравнение с отговорите.

Така до нас след 237 години достига един автентичен ктиторски надпис, част от мост и път, значими съоръжения, които предоставят възможност за търговски обмен между околните села, махали и Елена. Те свидетелстват за инициативата на грижовен „чорбаджия“, управлявал Елена, но поставят и много въпроси, свързани с дейността на един богат човек, който тръгнал от Габрово, и за да възроди Елена, не е пожалил пари, за да вдигне и мост, и път да направи, и там, в Елена, пред храма да намери своята кончина.

Каквато и да е истината, отразяваща обективно събитията около личността на „чорбаджи“ Стоян Габровалията, неговата история се е превърнала в съпричастие с тайните на отминалите неспокойни за еленчани времена. И ако на единия край на неговото творение са останали легендите от миналото, на другия е неговото значение днес, осмислящо съществуването му с всеки изминат ден, видно и от бележките с описаните впечатления на минаващите през този район¹⁹.

---

¹⁸ Към тези наблюдения ще добавя, че поп Марко е бил свидетел както на това събитие, така и на останалите, отразени в неговия хронограф.

¹⁹ Благодаря на архимандрит Георгий Сотиров, архиерейски наместник в Павликени, дългогодишен игумен на Къпиновския манастир „Св. Николай Чудотворец“, за информацията, свързана с моста и надписа, и с безбройните посетители на този паметник, отразена в неговите записки. Мненията на посетителите, впечатлени от руините на моста и надписа, са отбелязани в различни сайтове.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Бешевлиев, В. 1992 – В. Бешевлиев. Първо-български надписи. София, 1992. [V. Beshevliev. Parvo-balgarski nadpisi. Sofia, 1992.]

Бобчев, С. С. 1899 – С. С. Бобчев. Един Еленски летопис за размирното турско време. – В: Българска сбирка. Списание за книжнина и обществени знания. Год. VI. София, 1899, 602–608. [S. S. Bobchev. Edin Elenski letopis za razmirnoto tursko vreme. – V: Balgarska sbirka. Spisanie za knizhnina i obshtestveni znania. God. VI. Sofia, 1899, 602–608.]

Бобчев, С. С. 1923 – С. С. Бобчев. Канун-наме от 1857 г. на чорбаджилъка в Търновския санджак. – В: Списание на Българската академия на науките. Кн. XXIX, 1923, 79–101. [S. S. Bobchev. Kanun-name ot 1857 g. na chorbadzhihaka v Tarnovskia sandzhak. – V: Spisanie na Balgarskata akademija na naukite. Кн. XXIX, 1923, 79–101.]

Герасимова-Томова, В., Аспарухов, М. 1981 – В. Герасимова-Томова, М. Аспарухов. Надписи от пещерата Гинина при Садовския манастир. – В: Известия на музеите в Северозападна България, т. VI, 1981, 64–68. [V. Gerasimova-Tomova, M. Asparuhov. Nadpisi ot peshterata Ginina pri Sadovskia manastir. – V: Izvestia na muzeite v Severozapadna Bulgaria, t. VI, 1981, 64–68.]

Гълъбов, И. 1974 – Ив. Гълъбов. Скалният надпис при с. Калугерица, Шуменско. – В: Известия на народния музей – Варна, X (1974), 145–154. [Iv. Galabov. Skalniyat nadpis pri s. Kalugeritsa, Shumensko. – V: Izvestia na narodnia muzey – Varna, X (1974), 145–154.]

Дичев, М. 1931 – М. Дичев. Градиво за историята на град Елена. – В: Еленски сборник. Описание на гр. Елена и Еленско. София, 1931, 25–27, 45, 47, 48–50, 150. [M. Dichev. Gradivo za istoriyata na grad Elena. – V: Elenski sbornik. Opisanie na gr. Elena i Elensko. Sofia, 1931, 48–50, 150.]

Милтенова, А. 1989 – А. Милтенова. Новооткрит “близнак” на Беляковския апокрифен сборник. – Palaeobulgarica, 13, 1989, № 3, 61–73. [A. Miltenova. Novootkrit “bliznak” na Belyakovskia apokrifen sbornik. – Palaeobulgarica, 13, 1989, № 3, 61–73.]

Саламанова, Р. Т. 1996 – Р. Т. Саламанова. Семейна хроника. Един род на 350 години: Михайловският род от град Елена. София, 1996. [R. T. Salamanova. Semeyna hronika. Edin rod na 350 godini: Mihaylovskiyat rod ot grad Elena. Sofia, 1996.]

Станев, Х. 2001 – Х. Станев. Еленски летопис. Из миналото на гр. Елена и Еленския край. София, 2001. [H. Stanev. Elenski letopis. Iz minaloto na gr. Elena i Elenskia kray. Sofia, 2001.]

Тевекелиев, Й. 1983 – Й. Тевекелиев. Надпис върху камък. – „Борба“, бр. 57, 14.05.1983, приложение Посоки, бр. 5. [Y. Tevekeliev. Nadpis varhu kamak. – „Borba”, br. 57/14.05.1983, prilozhenie Posoki, br. 5.]

Popkonstantinov, K., Kronsteiner, O. 1997 – К. Popkonstantinov, O. Kronsteiner. Alt bulgarische Inschriften, 2, Wien, 1997.

Изследвания

Бончев, А. 1952 – А. Бончев. Църковнославянска граматика. София, 1952. [A. Bonchev. Tsarkovnoslavyanska gramatika. Sofia, 1952.]

Илчев, С. (ред.), 1998 – Ст. Илчев (ред.). Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. София, 1998. [St. Ilchev (red.). Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumii v literaturata ni ot XIX i XX vek. Sofia, 1998.]

Иречек, К. 1974 – К. Иречек. Пътувания по България. София, 1974. [K. Irechek. Patuvania po Bulgaria. Sofia, 1974.]

Любенова, И. 1984 – И. Любенова. Старите български мостове. София, 1984, 109–110. [I. Lyubenova. Starite balgarski mostove. Sofia, 1984, 109–110.]

Мутафчиева, В. 1993 – В. Мутафчиева. Кърджалийско време. София, 1993. [V. Mutafchieva. Kardzhaliysko vreme. Sofia, 1993.]

Петкова, М. 2015 – М. Петкова. Мостът на Еленския чорбаджия Стоян Габровалията край Къпиново („Минувайте и поменувайте, а не кълнете“). – В: Народните занаяти. Минало, настояще и бъдеще. Т. X. Габрово, 2015, 488–492. [M. Petkova. Mostat na Elenskia chorbadzhia Stoyan Gabrovaliyata kray Kapinovo („Minuvayte i pomenuvayte, a ne kalnete“). – V: Narodnite zanayati. Minalo, nastoyashte i badeshte. T. X. Gabrovo, 2015, 488–492.]

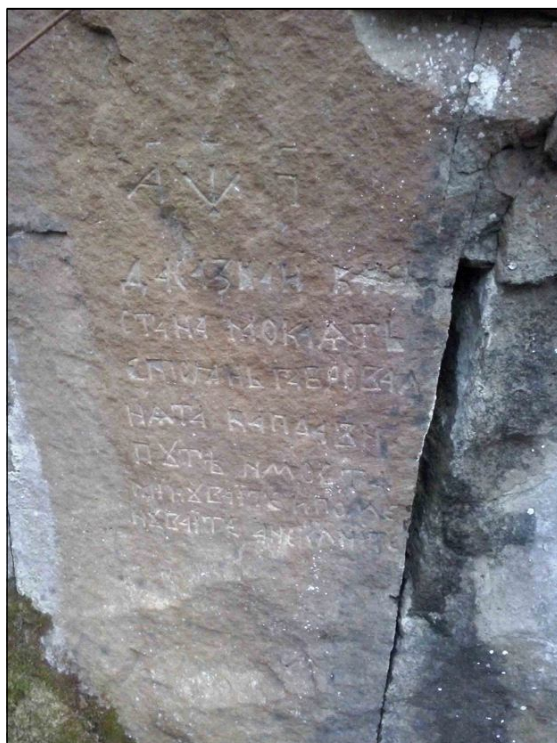
Станев, Н. 1942 – Н. Станев. „История на Търновската предбалканска котловина“. София, 1942, 127–128. [N. Stanev. „Istoria na Tarnovskata predbalkanska kotlovina“. Sofia, 1942, 127–128.]

Цонев, Б. 1910 – Б. Цонев. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 1. София, 1910, 254–257. [B. Tsonev. Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka. T. 1. Sofia, 1910, 254–257.]

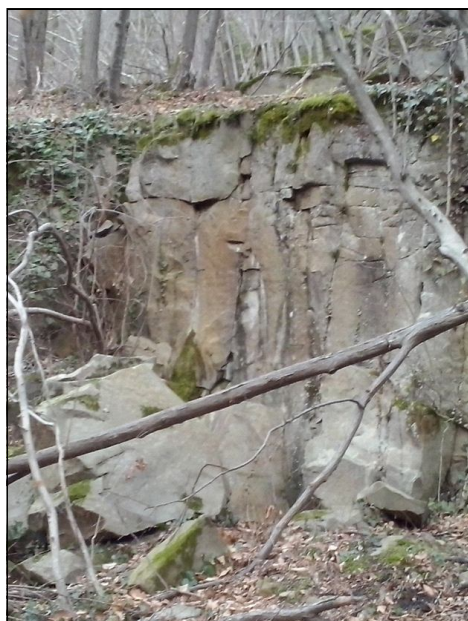
Цончев, Д. 1948 – Д. Цончев. Старините по северните склонове на Еленския и Сливенския балкан. – В: Годишник на народния археологически музей – Пловдив, кн. I, София, 1948, 119–152. [D. Tsonchev. Starinite po severnite sklonove na Elenskia i Slivenskia balkan. – V: Godishnik na narodnia arheologicheski muzey – Plovdiv, kn. I, Sofia, 1948, 119–152.]

Обр. 1. Руини от каменен мост над р. Веселина до Къпиновския манастир
(фото К. Попконстантинов)

Обр. 4. Рисушка на равнораменен
кръст вдясно от надписа
на Стоян Габровалията
(фото К. Попконстантинов)

Обр. 2. Строителен надпис на Стоян Габровалията от 1780 г. (фото К. Попконстантинов)

Обр. 3. Скалата с надписа на Стоян Габровалията (фото К. Попконстантинов)

Обр. 5. Участък от пътя Елена – В. Търново до Къпиновския манастир и моста на р. Веселина (фото К. Попконстантинов)